

שיעור כט

החובל: אני ארפאך... הנחבל: תן לי הכסף וארפא עצמי

(בבא קמא פה ע"א; צא ע"א)

פתיחה

- א. הצעות ריפוי של החובל ושל הנחבל
ב. רמב"ם: תשלום הריפוי - תקנה לחובל
ג. רמב"ם ורא"ש: רופא אומן או רופא שתהא לחולה נחת רוח ממנו
סיכום

פתיחה

הגמרא (פה ע"א) דנה בניסיון להגיע להסכמה בין החובל לנחבל באשר לזהות הרופא שירפא את הנחבל, וסדרי התשלום ביניהם. בתחילת הסוגיה נזכרים שלושה מצבים שבהם החובל מציע את הרופא, ואחר כך שני מצבים שבהם הנחבל מציע את הרופא. נעייין תחילה בפשט הסוגיה ובהסברו של רש"י, ולאחר מכן נתמקד בדברי הרמב"ם והרא"ש.

א. הצעות ריפוי של החובל ושל הנחבל

הגמרא (שם) דנה בשיח בין החובל לנחבל באשר לזהות הרופא. בתחילה נזכרים שלושה מקרים שבהם החובל מציע את הרופא, והנחבל רשאי לטרב:
אמר אביי: ...

- [א] ואי אמר ליה [החובל]: אסייך אנא. אמר ליה [הנחבל]: דמית עלי כאריא ארבא.
[ב] ואי אמר ליה [החובל]: מייתינא אסיא דמגן במגן. אמר ליה [הנחבל]: אסיא דמגן במגן - מגן שוה.
[ג] ואי אמר ליה [החובל]: מייתינא לך אסיא רחיקא. אמר ליה [הנחבל]: אסיא רחיקא עינא עורא.

רש"י הסביר שהצעותיו של החובל נועדו לחסוך לו את דמי הריפוי.

[א] החובל מציע לרפא בעצמו "ואיני נותן דמי אסייך" (רש"י ד"ה ואי אמר). הרא"ש (ח, א) הוסיף: "ואפילו שידוע שהוא רופא". נראה להסביר עוד, שגם כשלא מדובר שהחובל הוא רופא, שבוודאי זה מקרה נדיר, נראה שהוא מציע לנחבל שהוא יהיה זה שידאג ויהיה אחראי לרפואתו. כוונת רש"י "ואיני נותן דמי אסייך" הכוונה היא שהחובל לא ייתן לנחבל את הכסף שישמש אותו לרפואתו, אלא החובל יהיה זה שיטפל בכל הקשור לרפואתו וישלם ישירות לרופא את כל הנדרש.¹

[ב] החובל מציע רופא שהוא קרובו שירפא את הנחבל בחינם (רש"י ד"ה אסיא).

[ג] החובל מציע להביא רופא מרחוק "ומוזיל גבי" (רש"י ד"ה אסיא רחיקא). הרופא מרחוק זול יותר. הנחבל יטען שרופא שבא ממרחק ילך לדרכו ולא יהיה אכפת לו אם יעוור את עינו. זו כמובן רק דוגמה, והכוונה היא שלרופא הרחוק לא יהיה אכפת גם אם הוא יגרום נזק או לא ירפא כראוי.

רש"י לא ביאר מדוע הנחבל יכול לדחות ההצעות הללו. הרא"ש (ח, א) ובעקבותיו גם בנו, רבנו יעקב (טור, חושן משפט, סי' תכ, יז), ביארו את הסיבות לכך:

[א] כשהחובל מציע "אני ארפאך, יכול הניזק לומר אין רפואתך מקובלת עלי. ואפילו שידוע שהוא רופא [טוב ומנוסה] משום דאמר ליה דמית עלי כאריא ארבא,

1 הרב משה פיינשטיין (דברות משה, בבא קמא סי' נוז) חקר את מהות חובת הריפוי. האם כשאדם חבל בחברו הוא מתחייב בתשלום כספי כשהמסגרת הקובעת את גודל התשלום היא סך הוצאות הריפוי, או שאדם צריך לרפא את חברו והדרך לעשות כן היא באמצעות תשלום לרופא ולתרופות וכל מה שנדרש, אך החבלה אינה יוצרת חוב כספי של החובל לנחבל? אחרונים האריכו בנפקא מינות בעקבות חקירה זו: מה יהיה הדין כשהנחבל מת מסיבה שאינה קשורה להוצאה כספית, עוד לפני שהחובל הוציא סכום כסף לתשלום - האם יורשי החובל יזכו בחוב? במקרה שהנחבל היה חייב כסף לחובל, האם יוכל החובל לקזז את תשלום דמי הריפוי מן הנחבל? ועוד נפקא מינות בסגנון זה. הרב אלחנן וסרמן (קובץ שעורים, כתובות אות ריח) כתב בעניין זה כך: "בחובל עבד כנעני הריפוי לעבד, דבעי איתסויי ביה (גיטין יב ע"א). ולכאורה מה בכך דבעי איתסויי ביה מ"מ מה שקנה עבד קנה רבו, ומוכח מזה דחיוב ריפוי אינו חוב ממון, רק צריך לרפאותו ממש, ואם אינו יכול לרפאותו צריך לשכור רופאים, כיון דזכות הנחבל שירפאוהו ממש אין שייך לומר בזה מה שקנה עבד קנה רבו. וכן חיוב הבעל לרפאות אשתו (כתובות נא ע"א) הוא גם כן חיוב ריפוי ולא חיוב ממון, ומה שהחובל נותן להבעל דמי ריפוי, היינו שהבעל יתעסק בשכירות רופא, אבל לא שהריפוי שייך לבעל. ונראה שאם נתחייב החובל הריפוי ואח"כ נהרג הנחבל אין צריך לשלם ליורשים, ולא אמרינן כבר זכה הנחבל בדמי רפואתו, דאין זה זכות ממון אלא שיוכל לתבוע להחובל לרפאותו בכל טעדי דאית ליה למיעבד". ראה: הרב מאיר פרימן ("החובל במבוטח בביטוח רפואי", תחומין, כג, עמ' 268-273). מסקנתו היא שמפשט פסוקי התורה וכן מדברי המשנה החיוב בריפוי הוא לעשות מעשי ריפוי, ולא חיוב לשלם חוב כספי של דמי ריפוי.

וצריך שיהא לחולה נחת רוח מן הרופא". הטיעון הוא נפשי. הנחבל צריך להיות בטוח שהרופא שמטפל בו עושה את עבודתו נאמנה ובאופן מיטבי.

[ב] כשהחובל מציע "יש לי אוהב קרוב שירפאך בחנם, יכול הוא לומר כשאינ הרופא מקבל שכר, אין לכו ומחשבתו מדקדק בעיקר צורך החולה, כיון שאינו מצפה לקבל שכר". גם טענה זו היא ביטוי לאמונו וביטחונו של הנחבל ברופא שמטפל. רופא, וכך גם כל בעל מקצוע אחר שאינו מקבל שכר על עבודתו, משקיע פחות כי הוא יודע שממילא לא יקבל שכר. בפלפולא חריפתא (שם אות ז) כתב שאין החובל חייב להציע קרוב או אוהב, אלא כל אדם שהוא רופא אך מרפא בחינם. לפיו "נקט אוהב קרוב, דלעולם דברו בהווה ורגיל להיות". אותו שמרפא בחינם עושה כן "אם שחושב בזה שעושה גמילות חסד ועובד את ה' ואם לפנייה מן הפניות", אך הנחבל יכול לסרב.

[ג] כשהחובל מציע "אביא רופא ממרחקים שיטול מעט שכר, יכול לומר רופא שהוא ממקומו מדקדק יותר כדי שלא יפסיד המחאתו". גם טענה זו היא בשל אמונו וביטחונו של הנחבל ברופא שמטפל בו.

גם את דברי רש"י, שהרופא שבא ממרחק ילך לדרכו ולא יהיה אכפת לו אם יעוור את עינו או יגרום לו נזק אחר, ניתן לפרש כביטוי לצורך באמונו ובביטחונו של הנחבל ברופא. הרב מנחם המאירי (בית הבחירה, פה ע"א) כתב פירוש אחר: "ויראה לי בפירושו שהוא מרמה העולם ומחזיק עצמו במומחה ואינו מומחה ומעוור העולם בדבריו".² לפי המאירי, המילים "עינא עוירא" הן ביטוי לאופי פעולתו של הרופא שבא ממרחק, ושלא כדברי רש"י. רופא שבא ממרחק אינו מוכר באזור, וייתכן שהוא מתחזה לרופא, ובכך הוא "מעוור העולם בדבריו". גם פירוש זה הוא ביטוי לצורך באמונו ובביטחונו של הנחבל ברופא.

בהמשך סוגיינתנו דנה הגמרא בשני מקרים שבהם הנחבל מציע לחובל את הרופא, והחובל רשאי לסרב:

[ד] ואי אמר ליה היאך [הנחבל]: הב לי לדידי ואנא מסינא נפשי. אמר ליה

[החובל]: פשעת בנפשך ושקלת מינאי טפי.

2 דברים דומים כתב הרב נפתלי צבי יהודה ברלין, הנצי"ב (מרומי שדה, פה ע"א): "אסיא רחיקא עינא עוירא. פירש"י דחוק. ויותר נראה שמעור את העין שנראה לכל אדם שכבר ריפא את המכה, ונוטל דמיו והולך לו, ואח"כ מתגלה שלא ריפא כלל. והוא מלשון 'העיני האנשים ההם תנקר' (במדבר טז, יד), היינו מסמא את עינינו כמו שאין אנו רואים את האמת". לפירושים נוספים ראה: הרב זרח ורהפטיג (זריחת השני - בבא קמא, ב, עמ' 81-82).

[ה] ואי אמר ליה [הנחבל]: קוץ לי מקץ. אמר ליה [החובל]: כל שכן דפשעת
בנפשך וקררו לי שור המזיק.

רש"י (ד"ה כ"ש) הסביר את דברי החובל לנחבל "כל שכן שפשעת בנפשך - דלא
ניחא לי בהכי, דאי פשעת בנפשך גנאי גדול הוא לי דקררו לי שור המזיק". החובל
חושש שהנחבל לא ירפא את עצמו כנדרש, והאשמה תוטל עליו והוא ייחשב למזיק.
התוספות (ד"ה פשעת) כתבו: "פשעת בנפשך ומפסדת לי - היכא דלא אמדוהו".
הגרסה בגמרא לפי תוספות "ומפסדת לי" - אפסיד מכך. "היכא דלא אמדוהו" -
כוונת התוספות לאמור בברייתא בהמשך הגמרא (צא ע"א):

חמשה דברים אומדין אותו ונותנין לו מיד, ריפוי ושבת - עד שיתרפא,
אמדוהו והיה מתנונה והולך - אין נותנין לו אלא כמו שאמדוהו, אמדוהו
והבריא - נותנין לו כל מה שאמדוהו.³

רש"י (ד"ה וריפוי ושבת עד שיתרפא) הסביר:

כלומר צריכין בית דין לאמוד כמה ראוי להיות נופל למשכב בחולי זה
ומחייבין את זה ליתן לו מיד כל ריפוי ושבתו ומזונות הצריכין לו עד
שיתרפא.

המקור של הברייתא בתוספתא (ט, א):

נזק צער ורפוי ושבת ובשת... שמין ונותנין לו מיד. לפיכך אם מתנונה והולך
אפי' ה' שנים אין לו אלא מה שאמדוהו.

בית הדין אומדים את סך התשלומים שהחובל צריך לשלם לנחבל. יש להניח שהם
מעריכים את דמי הריפוי, לאחר שנקבע מי הרופא שירפא, או אף מי הם צוותי
הרפואה, ולאחר שהרופאים קבעו את הטיפול הנדרש וההערכה הכספית בהתאם לכך.
אשר על כן שיח בין החובל לנחבל על זהות הרופא יכול להיות רק בשלב שבו בית
הדין עדיין לא קבע את הדברים הללו.

3 התוספות (ד"ה חמשה) העירו שזו הגרסה הנכונה של הברייתא, וכפי שהסביר רש"י וכפי שמוכח
גם מהתוספתא, שתובא להלן. על כך שבית דין צריכים לאמוד את סך דמי הריפוי וכן את הנוקים
האחרים הזכיר רש"י (פה ע"ב ד"ה קיטע): "קיטע את ידו ולא אמדוהו - בית דין, ולא אמרו
למזיק תן לו כך וכך ריפוי, כך וכך שבת צער ובשת..." ראה גם בתוספות שאנץ בשיטה
מקובצת.

הרשב"א (צא ע"א) הסביר מדוע יש להסביר כך:

דלמא ההיא בשלא אמדוהו בית דין, אבל באומדנא דבי דינא תו לא קרו ליה שור נגח דמידע ידעי דבית דין אמדוהו לחיים ולהתרפות בכך והוא הוא שפשע בעצמו.

אם בית הדין קבע את הסכום הנדרש לריפוי והחובל כבר שילם, הכול יודעים שאם הנחבל לא התרפא, אין זה קשור כבר לחובל. על פי התוספות שיח בין החובל לנחבל על טיב הרופא והתשלומים יכול להיות רק מקרה שבית הדין לא העריך את סך התשלום הנדרש עבור ריפוי של הנחבל.

ב. רמב"ם: תשלום הריפוי – תקנה לחובל

הרמב"ם (הל' חובל ומזיק ב, יד-טז) כתב תחילה את האמור בברייתא (צא ע"א) בנוגע להערכה של בית דין והתשלום של החובל על הוצאות הריפוי, ואחר כך כתב את האמור בסוגייתנו:

כי צד משערין הריפוי? אומדין בכמה ימים יחיה זה מחולי זה וכמה הוא צריך ונותן לו מיד, ואין מחייבין אותו ליתן דבר יום ביומו, ודבר זה תקנה היא למזיק... אם היה מתגלגל בחליו והולך וארך בו החולי יתר על מה שאמדוהו אינו מוסיף לו כלום, וכן אם הבריא מיד אין פוחתין לו ממה שאמדוהו. במה דברים אמורים בשרצה המזיק, שזו תקנה היא לו. אבל אם אמר המזיק: אין רצוני בתקנה זו אלא ארפאהו דבר יום ביומו, שומעין לו.

סדר הדברים הוא שבית הדין אומד את סך דמי הריפוי הנדרשים על מנת לרפא את הנחבל. לפני החובל יש שתי אפשרויות: לשלם מיד את כל הסכום שנקבע, או לשלם דבר יום ביומו. לפי הרמב"ם האפשרות הראשונה לשלם מיד את דמי הריפוי היא תקנה לטובתו של החובל. "ואין מחייבין אותו ליתן דבר יום ביומו" – הכוונה היא שבית הדין אינו מחייב אותו. אך כשבית הדין מעריכים וקובעים את הסכום, עליו לשלם מיד, כדברי הרמב"ם בסוף הפרק (שם כ): "כשפוסקין בית דין על המזיק ומחייבין אותו לשלם גובין ממנו הכל מיד, ואין קובעין לו זמן כלל"⁴.

4 הרמב"ם בפירוש המשנה (ח, א) כתב רק את האפשרות הראשונה: "והחובל בחברו אומדין כל מה שהוא חייב שבת ובושת ורפוי וצער וקנס, וכוללין הכל, וגובין מן החובל בפעם אחת, ויפטר". אמנם במשנה נזכרה ההלכה "עלו בו צמחים, אם מחמת המכה חייב" והלכה זו היא רק כשמשלם דבר יום ביומו, וכפי שכתב הרמב"ם במשנה תורה (הל' חובל ומזיק ב, יט).

הרב מנחם המאירי (בית הבחירה, פה ע"א) כתב שהחובל נותן את כל הכסף לבית הדין, והם מעבירים הכסף לנחבל. המאירי חזר על כך שוב (שם צא ע"א) והוסיף עוד:

אם רצה המזיק לומר אני אפרע דמי הרפוי והשבת דבר יום ביומו שומעין לו, ובלבד שיהו בית דין בטוחים בכך.

הרב שלמה לוריא, מהרש"ל (ים של שלמה, ח סי' מ), כתב מדוע אין החובל נותן את הכסף לידי הנחבל אלא לבית דין:

ולאו דוקא שנותנים הרפוי בידו, דילמא יפשע בנפשו ויעכב המעות לעצמו. אלא נותנים לבית דין, והבית דין שוכרין לו רופא אומן, ומרפאו.

הרב דוד פרדו (חסדי דוד, תוספתא ט, א) כתב שדברי הרמב"ם שיש שתי אפשרויות באופן תשלום דמי הרפוי, מקורם בדברי התוספתא:

...ובכלן שמין ונותנין לו מיד. לפיכך אם מתנונה והולך אפי' ה' שנים, אין לו אלא מה שאמדוהו. הבריא נותן לו מה שאמדוהו. עד כמה נותן לו? עד כדי שיבריא... עלו בו צמחים מחמת המכה ונסתרה המכה, חייב לרפאותו.

לפיו, המשפט "ובכלן שמין... מה שאמדוהו" עוסק במקרה שבית הדין העריך ופסק כמה החובל ישלם. המשפט "עד כמה נותן לו... חייב לרפאותו" עוסק במקרה שמשלם דבר יום ביומו. אמנם יש להעיר על כך שבתוספתא ובגמרא לא נאמר שתשלום מידי על פי הערכת בית דין הוא תקנה לטובת החובל. הרב יהושע ולק (סמ"ע, חושן משפט סי' תכ ס"ק כא) הסביר מדוע זו תקנה לטובת החובל:

דאם היה צריך לתת לו שכר ריפוי דבר יום ביומו, שמא יתרשל המוכה ברפואתו באמרו דמי הרפואה הן על המכה, אצערנו בזה כדי שיוציא הרבה דמים. וזה שמסיק וכתב ד"אם היה מתגלגל וארך החולי אינו מוסיף לו כלום". ואף דלפעמים יהיה להמכה בזה הפסד, דאם הבריא מיד דאין פוחתין לו מהאומד כדמסיק, זהו דבר שאינו שכיח דיבריא קודם זמן שאמדוהו לכך. מה שאין כן בהמשך חליותו דאיכא למיחש כנ"ל, ועוד דכמה סיבות וגרמות הן דימשך חליותו.

החשש הוא שהנחבל יעשה פעולות שיגרמו לחובל להוציא יותר כסף מהנדרש, ולכן גם אם משך ימי המחלה יתארך, החובל לא יצטרך לשלם. הצד השני, שמשך המחלה

יהיה קצר מההערכה הראשונה, שכיח פחות, ולכן התקנה בעיקרה היא לטובת החובל.

הרב יחיאל מיכל אפשטיין (ערוך השולחן, חושן משפט סי' תכ סעיף כג) ציין לדברי הסמ"ע הללו והוסיף: "אבל כשידע הנחבל שיותר מהאומדנא, אין המזיק מחוייב ליתן. יראה להתחזק בעצמו".⁵

בהמשך ההלכה פסק הרמב"ם (שם טז-יח) על בסיס האמור בסוגייתנו:

[ד-ה] אמר לו הניזק: פסוק עמי, ותן על ידי ואני ארפא עצמי, אין שומעין לו. שהרי אומר לו [=המזיק]: שמא לא תרפא עצמך ואחזיק אני עצמי במזיקין. אלא נותן לו דבר יום ביומו, או פוסק על הכל, ונותן דמי הרפוי על ידי בית דין.

[א-ב] אמר לו המזיק: אני ארפא אותך, או יש לי רופא שמרפא בחנם, אין שומעין לו.

אלא מביא רופא אומן ומרפאהו בשכר.

הרמב"ם כתב את ההלכות בסדר הפוך מהגמרא. בגמרא נאמרו בתחילה הצעות החובל לנחבל ואחר כך הצעות הנחבל לחובל, ואילו הרמב"ם כתב בסדר הפוך - קודם הצעות הנחבל ואחר כך הצעות החובל.

הרמב"ם נימק כדברי הגמרא את דחיית החובל את דברי הנחבל, אך לא נימק מדוע את דחיית הנחבל את דברי החובל. בכל המקרים, הרמב"ם לא הסתפק בכך שהנחבל יכול לדחות את הצעות החובל ולהפך, אלא כתב באופן ברור על כל הצעה:

5 בהמשך דבריו (שם) כתב בערוך השולחן: "אמנם מדברי רש"י ז"ל שם מתבאר לי דזהו להחמיר על המזיק, כדי שלא יצטרך לבקש ממנו בכל יום ויום שבתו ורפואתו". הוא חזר על כך (שם סעיף כה): "דהאומד אינו לטובת המזיק". נראה שכוונתו לרש"י (צא ע"א ד"ה ושבת עד שיתרפא) שכתב שבית הדין מעריכים "ומחייבין את זה לתת מיד את כל ריפוי ושבתו ומזונות הצריכין לו עד שיתרפא". רש"י לא כתב במפורש שהסיבה היא שהנחבל יצטרך לבקש ממנו בכל יום ויום שבתו ורפואתו. אם הדיוק הוא מכך שרש"י כתב שמחייבים אותו לשלם מיד, גם הרמב"ם כתב: "...ונותן לו מיד, ואין מחייבין אותו ליתן דבר יום ביומו, ודבר זה תקנה היא למזיק". משמע שמחייבים אותו לתת מיד. מכל מקום אין הכרח להסביר שרש"י חלק בעניין זה על הרמב"ם. הרב שלמה לוריא, מהרש"ל (ים של שלמה, ח, סי' מ), כתב באופן דומה לערוך השולחן: "ואני אומר שסברא נכונה היא שכופין אותו, וטובה היא לנחבל, שלא יצטרך להביאו כל יום ויום לבית דין, וגם אטרוחי בית דין בכדי. על כן אומדים הכל בפעם אחת ומוציאין מידו. ומצינו שהחמירו חכמים על החובל כעין זה, שאמרו (צא ע"א) שאין נותנים זמן לחבלות, אלא מיד מוציאם מידו... מדקאמר סתמא אומדים כל ה' דברים, ונותנים לו מיד. כולוהו לטובת הניזק קאמר". אין הכרח להסביר שאם זה לטובת החובל, אזי זו תקנה לרעת הנחבל. זו תקנה שהיא טובה לשניהם - לחובל ולנחבל.

"אין שומעין לו". בסוף כל הצעה של הנחבל או של החובל, כתב הרמב"ם: "אלא...", ולאחר מכן דברים ברורים מה מוטל על החובל לעשות.

הרמב"ם לא כתב בהלכה את המקרה השלישי בגמרא "מייתנא לך אסיא רחיקא"⁶. הרב שלמה חעלמא (מרכבת המשנה שם) הסביר שאת הטענה כנגד הבאת רופא מרחוק, פירש הרמב"ם שאין הוא מומחה, וממילא הדברים נכללים בדברי הרמב"ם שיש לדאוג לרופא אומן. הרב מסעוד רוקח (מעשה רקח שם) פירש שלפי הרמב"ם כל עוד אין הרופא נוטל את השכר המגיע לו, הוא נקרא רופא חינם. מבחינה זו אין זה משנה אם הרופא בא מרחוק או מקרוב. הרב שלמה לוריא, מהרש"ל (ים של שלמה, ח, י), הסביר שרופא רחוק זול יותר וזה כמו רופא חינם. הרמב"ם כתב שעל החובל לדאוג לכך שהנחבל יתרפא בידי רופא אומן, ולשלם בעבור הריפוי.

בנוגע להצעת הנחבל "פסוק עמי ואני ארפא את עצמי", כתב הרמב"ם: "אלא נותן לו דבר יום ביומו, או פוסק על הכל ונותן דמי הרפוי על ידי בית דין". הרמב"ם הזכיר שוב את שתי האפשרויות שעומדות לפני החובל: לתת לנחבל דבר יום ביומו עד שהנחבל יתרפא, או לתת לנחבל את דמי הריפוי כפי שיקבע בית הדין. הרמב"ם הסביר את הגמרא הפוך מהתוספות והרשב"א. הצעת הנחבל "פסוק עמי ואני ארפא עצמי" יכולה להיות גם לאחר שבית הדין העריך את סך דמי הריפוי הנדרשים. אדרבה לאחר שבית הדין העריך את דמי הריפוי, קל לשני הצדדים לקבוע ביניהם סכום מוסכם, אלא שגם במקרה כזה "אין שומעין לו".

בנוגע להצעת החובל "אני ארפא אותך, או יש לי רופא שמרפא בחנם" כתב הרמב"ם שעל החובל להביא רופא אומן ולשלם לו שכר. הרמב"ם לא הזכיר כאן את שתי האפשרויות שעומדות לפני החובל, תשלום מידי לאחר הערכת בית דין או תשלום יום ביומו. נראה שהצעה זו של החובל יכולה להיות אך ורק כשהוא בחר לשלם דבר יום ביומו. אם הוא כבר שילם מיד את שווי הריפוי כפי שהעריכו בית הדין, אין מקום להצעה זו. גם בהלכה שאחריה (שם יט) המשיך הרמב"ם וכתב על פי האמור במשנה (פג ע"ב) ובתוספתא (ט, א) שנזכרה בגמרא (פה ע"א) רק בנוגע למקרה שהחובל משלם דבר יום ביומו:

6 הרב יוסף קארו (שולחן ערוך, חושן משפט סי' תכ, כא) העתיק את לשון הרמב"ם בהלכה זו בנוגע לשני המקרים הראשונים, ובהלכה שאחריה (שם כב) הוסיף את המקרה השלישי: "אם יאמר המזיק: אביא לך רופא ממקום רחוק שיקח שכר מועט, יכול הנחבל לומר לו: הרופא שהוא במקומו מדקדק יותר, שלא יפסיד המחאתו".

הרי שלא פסק עמו אלא היה מרפא יום יום, ועלו בו צמחים מחמת המכה או נסתרה המכה אחר שחיית חייב לרפאותו וליתן לו דמי שבתו.⁷

נראה שהרמב"ם כתב את שתי הדרישות הללו: רופא אומן ותשלום שכר, במקרה שהחובל משלם דבר יום ביומו, כתגובה הפוכה להצעותיו של החובל. "אני ארפא אותך" - משמע שהחובל הוא רופא, וכמו שכתב הרא"ש. "יש לי רופא שמרפא בחינם" - מכאן שיש לשלם שכר מלא לרופא. אשר על כן כתב הרמב"ם את שני התנאים: רופא אומן שמקבל שכר. גם אם החובל הוא רופא אומן, הוא כמובן לא ישלם שכר לעצמו.

הביטוי "רופא אומן" נזכר במשנה תורה לרמב"ם כמה פעמים ובדרך כלל בהקשר של הרופא המקצועי של מקום מסוים: "חולה שיש בו סכנה עושין לו כל צרכיו בשבת על פי רופא אומן של אותו מקום" (הל' שבת ב, א); "אחד מבני מבוי שאינו מפולש שביקש להעשות רופא אומן... בני מבוי מעכבין עליו מפני שמרבה עליהם הנכנסין והיוצאין" (הל' שכנים ו, א); "ולמה אין סנהדרין אלא בעיר שיש בה מאה ועשרים? כדי שיהיה מהן סנהדרין של עשרים ושלושה ושלוש שורות של עשרים ושלושה ועשרה בטלנין של בית הכנסת, ושני סופרים ושני חזנים ושני בעלי דינין, ושני עדים ושני זוממין, ושני זוממי זוממין, ושני גבאי צדקה ועוד אחד כדי שיהיו שלשה לחלק צדקה, ורופא אומן, ולבלר, ומלמד תינוקות הרי מאה ועשרים" (הל' סנהדרין א, י).

ג. רמב"ם ורא"ש: רופא אומן או רופא שתהא לחולה נחת רוח ממנו

כאמור, לפי הרמב"ם הכלל המנחה באשר לזהות הרופא שיטפל בנחבל, הוא הרופא האומן באותו מקום. אך לפי הרא"ש הכלל המנחה בעניין זה הוא אחר: "וצריך שיהא לחולה נחת רוח מן הרופא". יכול להיות שהרופא המטפל בנחבל אינו מקצועי כל כך, ויש באזור רופא אומן מקצועי ממנו, אך מאחר שזה רצונו של הנחבל, הרופא המקצועי פחות יטפל בנחבל כי בו הוא נותן אמון.

7 גם התוספות (פה ע"א ד"ה עלו בו צמחים) כתבו שהלכה זו היא "כשלא אמדוהו מיירי. דאי באמדוהו, הא אמרינן לקמן (דף צא.) 'אמדוהו והיה מתנונה והולך, אין נותנין לו אלא כמו שאמדוהו'". הרב נחום רבינוביץ' (יד פשוטה, רמב"ם הל' חובל ומזיק ב, יט [עמ' סד-סו]) האריך בהסבר דברי הרמב"ם הללו.

ייתכן שיהיה הבדל מעשי בין הרמב"ם לבין הרא"ש, במקרה שעליו כתב הרב יחיאל מיכל אפשטיין (ערוך השולחן, חושן משפט סי' תכ סעיף כו), שפסק ברוח דברי הרא"ש והטור, על פי הבנתו:

ואם החובל והנחבל אינם דרים במקום אחד, יכריח להחובל שיקח לו רופא ממקומו של הנחבל. ואם יש שני רופאים במקומו ושניהם מומחים ושוים בחכמה, אין הנחבל יכול לכופף להחובל ליקח לו דוקא רופא זה, אלא אם כן שזה מומחה יותר או טוב בטבעו יותר מהשני [נ"ל].

הרופא שיטפל בנחבל הוא רופא המקום. ההנחה היא שהנחבל מכיר אותו, ונותן בו אמון ובוטח בו, ועל כן במקרה שהחובל והנחבל אינם גרים באותו המקום, הרופא יהיה ממקומו של הנחבל. ייתכן שלפי הרמב"ם במצב כזה אין הדבר נתון כלל לבחירה וברור שעל הנחבל להתרפא אצל המומחה יותר, ואילו לפי הרא"ש נראה שזה יהיה תלוי ברצונו של הנחבל ממי יש לו יותר נחת רוח, במי הוא בוטח יותר, וכך גם במקרה שאחד מהם "טוב בטבעו יותר מהשני". לפי הרמב"ם טוב בטבעו אינו תכונה שמשפיעה על ההחלטה. מה שקובע הוא רק היותו של הרופא רופא אומן ומקצועי.

מה יהיה הדין במקרה שיש כמה רופאים מומחים באותו מקום, אך כל אחד מהם דורש מחיר אחר, והנחבל מעוניין להתרפא אצל הרופא שדורש את המחיר הגבוה ביותר? לפי הרמב"ם ודאי שאין הנחבל יכול לכפות על החובל את הרופא היקר, מאחר שהכול מומחים בדרגה שווה. לפי הרא"ש יהיה מקום לומר שזכותו של הנחבל לכופף את החובל להתרפא אצל הרופא היקר, אם ברור שרק הוא זה שעושה לו נחת רוח, ורק בו הוא בוטח ונותן אמון.⁸

8 כיום אופן ההסתייעות ברופאים שונה לחלוטין. בארץ הכול מבוטחים בקופות חולים, ואדם שנחבל יכול להיות מטופל על ידי כמה רופאים וצוותי רפואה - מגישי העזרה הראשונה, צוותי הרפואה בבית החולים שבו הוא מאושפז, המנתחים, המשקמים ועוד. כמו כן, בתחומים מסוימים חברות הביטוח הן שמשלמות גם עבור הריפוי (ביטוח רכב בתאונות דרכים, ביטוח עובדים בתאונות עבודה וכו'). בנוגע להבאת רופא ממרחק, אדרבה, כיום מקובל להביא רופא מומחה מרחוק ואף מחוץ לארץ, על מנת לעשות ניתוח או טיפול רפואי אחר, ובדרך כלל משלמים על כך תשלום יקר וגבוה. כיום יש אמצעי תקשורת רבים, ורופא מומחה בעל שם יעשה את כל המאמצים על מנת להצליח ולקבל את שכרו הגבוה, ולא לקלקל את שמו. אם כן, בימינו ישנם מקרים ספורים בלבד שבהם יכול להתקיים דיון בין החובל לנחבל, וזאת כשהנחבל אינו מסתפק במסגרת האפשרויות שמציעה קופת החולים שבה הוא חבר, אלא מעוניין לקבל טיפול אצל רופא פרטי, מומחה בעל שם, או למשל אף לנסוע לחו"ל לשם כך. הרב אברהם סופר (נשמת אברהם - חושן משפט, עמ' קכד-קכה) התלבט במקרה שהנחבל רוצה ללכת לרופא פרטי, ואילו החובל

את שני הכיוונים הללו בדברי הרמב"ם והרא"ש ניתן לראות בסוגיה נוספת. במשנה (גדרים לח ע"ב) נאמר: "המודר הנאה מחבירו... מרפאו רפואת נפש, אבל לא רפואת ממון". הגמרא (שם מא ע"ב) הסבירה את הביטויים במשנה: "רפואת נפש - גופו, רפואת ממון - בהמתו". הרא"ש שם הסביר שמותר למודר לרפא את החולה: "גופו - מצוה קא עביד". אחר כך ציין הרא"ש לדברי הירושלמי (גדרים ד, ב) ששאל על המשנה: "אם בשיש לו מי שירפאנו, אפילו רפואת נפש לא ירפאנו?" ענה הירושלמי: "לא מכל אדם זוכה להתרפות".

לא מכל רופא אדם זוכה להתרפאות, ולכן התירו להתרפא ממודר ההנאה על אף שיש שם רופא אחר. קרבן העדה (שם) כתב: "ומשום חשש סכנת נפשות התירו לו לרפאותו אף בשיש שם רופא אחר".⁹ הרמב"ם (פירוש המשנה גדרים ד, ד) כתב: "מפני שהיא מצוה, כלומר שחייב הרופא מן הדין לרפאות חולי ישראל, והרי הוא בכלל אמרם בפירוש הכתוב 'והשבותו לו' (דברים כב, ב) לרבות את גופו שאם ראהו אובר ויכול להצילו הרי זה מצילו בגופו או בממונו או בידיעתו". כך כתב בקצרה גם במשנה תורה (הל' גדרים ו, ח): "חלה ראובן נכנס שמעון לבקרו... ומותר לו לרפאותו בידו שזו מצוה היא".¹⁰ הנימוק המרכזי הוא שזו מצווה, אך הוא לא הוסיף כדברי הרא"ש "שלא מכל אדם זוכה להתרפות".¹¹ את דברי הירושלמי הללו הזכיר הטור ובעקבותיו גם השולחן ערוך (יורה דעה סי' שלו, א) כשכתב על העיסוק ברפואה:

רוצה שהנחבל יתרפא במסגרת קופת חולים, אם יש לראות את רופאי קופת החולים כרופאי חנים. הוא כתב בשם הרב שלמה זלמן אויערבך, שרופאים מטעם קופת חולים אינם נחשבים לרופאי חנים כי הם מקבלים משכורת חודשית. הרב צבי יהודה בן יעקב ("אם חייב בעל ברפואת אשתו לפי כבודו ועושרו", שו"ת משפטיך ליעקב, א, סי' כט, ה) דן בסוגייתנו ולדעתו אם מדובר ברופא שדורש תשלום כמקובל והוא ידוע במומחיותו, אין הנחבל יכול לבקש שיביאו לו את הרופא הטוב ביותר ובמחיר הגבוה ביותר. הרב מנשה הקטן ("בענין החובל בחבירו אי יכול לפטור עצמו מן רפואה במקום שיש רפואה ממשלתית", שו"ת משנה הלכות, ט, סי' שפה) דן מה יכול הנחבל לדרוש מהחובל, באיזו מסגרת הוא יהיה חייב לדאוג לרפואתו. הדין הוא בשל אופי הביטוח הרפואי המקובל בארצות הברית שהוא שונה מהארץ. שם מקובל שהרפואה בעיקרה פרטית ויש מסלולים שונים, והרופאים המומחים והטובים וכן בתי החולים והמרפאות הטובים הם במסגרת הביטוח הרפואי הפרטי.

9 ראשונים נוספים הסבירו את הגמרא (גדרים מא ע"ב) על פי האמור בירושלמי: הרמב"ן, הרשב"א, הריטב"א, נימוקי יוסף, רבי אברהם מן ההר, מאירי ועוד.

10 המהר"ן חיות (פה ע"א) ציין שרק בהלכה זו כתב הרמב"ם שיש מצווה לרפא חולה, ותמה מדוע הרמב"ם לא כתב בשום מקום שמצווה לרפא לרפא.

11 אמנם הכסף משנה (שם) ציין לדברי הירושלמי הללו, אך הרמב"ם עצמו לא הזכיר זאת.

ומצוה היא, ובכלל פיקוח נפש הוא, והזריז הרי זה משובח, ואם מונע עצמו הרי זה שופך דמים, ואפילו יש לו מי שירפאנו, שלא מן הכל אדם זוכה להתרפאות.

מי שידוע לרפא אסור לו למנוע את עצמו, כי יש חולים מסוימים שירצו שרק הוא יטפל בהם, כי כאמור לא מכל אדם זוכה לחולה להתרפא. האמון והביטחון ברופא הם חלק חשוב בתהליך הריפוי של הנחבל. הגר"א (שם ס"ק ג) ציין את דברי הרא"ש הללו כמקור לדברי הטור והשולחן ערוך. אך הרמב"ם לא כתב דבר בנוגע למי שידוע לרפא ומונע עצמו מכך.

נראה שגם הרמב"ם שהיה בעצמו גם רופא, בוודאי הסכים לכך שלא מכל אדם זוכה להתרפא, וכן גם הסכים שצריך שתהא לחולה נחת רוח מן הרופא שמטפל בו. אך לפי הרמב"ם הקריטריון הבלעדי והמשמעותי שניתן גם לממש אותו הוא היות הרופא אומן ומקצועי ושהוא נוטל שכר.¹²

סיכום

על החובל לדאוג לריפוי של הנחבל. בגמרא הובא שיח בין החובל לנחבל על זהות הרופא ואיכותו והתשלום לו, כשמגמת החובל היא לחסוך בהוצאות הריפוי, ומגמת

12 כאמור, החובל חייב לרפא את הנחבל באמצעות רופא אומן ותמורת שכר. האם כך הדין גם בנוגע לתיקון רכוש שניזוק? האם המזיק רשאי לשלם לניזוק את דמי הנזק בלבד? הרב אברהם ישעיהו קרליץ (חזון איש, בבא קמא סי' ו' ס"ק ג) כתב: "בכל נזיקין יכול לתבוע דמי נזקו, רק בריפוי של אדם המזיק לא מצי לתבוע דמים אם המזיק רוצה ליתן דמים לרפאותו", והוכיח זאת מהאמור בסוגייתנו. הרב אהרון יהודה לייב שטיינמן (אילת השחר, בבא קמא פה ע"א) העיר על דברי חזון איש. מה הדין במקרה שהניזוק יטען שהוא רוצה לתקן את החפץ אצל אומן מקומי שהכול מכירים אותו, ושחשוב לו שהחפץ יתוקן כראוי כדי לא להפסיד את מעמדו במקום, ואינו מסכים שרכושו יתוקן אצל בעל מקצוע שהוא אמנם זול יותר אך מומחיתו פחותה, הוא איננו מהמקום ואין לו עניין להוכיח את עצמו שהוא עושה עבודה טובה? דוגמה: אדם הזיק את רכבו של חברו. הניזוק דורש שהרכב יתוקן במוסך מורשה וכפי שהוא עצמו מטפל ברכב באותו מוסך, ואילו המזיק רוצה שהרכב יתוקן במוסך שאינו מורשה שהוא זול יותר, שנמצא גם כן באותו אזור, ושרכים מטפלים ברכבם שם, ובהם גם המזיק עצמו מטפל ברכבו שם. הרב יצחק ישעיהו וייס ("ביטוח מכונניות והיבטיו לענין פטור המזיק מתשלומים", נעם, כא, עמ' רלג-רמא) ציין את האמור בסוגייתנו, וכתב גם כן שרק בנזקי גוף יכול הנחבל לטעון היכן ואצל מי להתרפא. אך בנזקי רכוש המזיק הוא שקובע את זהות מתקן הנזק, וחובתו של המזיק היא לדאוג לכך שהנזק יתוקן כראוי. הרב צבי יהודה בן יעקב ("תיקון רכב בתקופת אחריות היצרן", שו"ת משפטיך ליעקב, ד, סי' כ) כתב שניזק רשאי לתקן את הרכב במוסך החברה או במוסך מורשה, ועל המזיק לשלם את מחיר התיקון.

הנחבל היא להתרפא או להרוויח כסף מהחובל. בגמרא נאמר שכל צד יכול לדחות את הצעות האחר, והרמב"ם כתב באופן ברור יותר: "אין שומעין לו". לפי תוספות האפשרות לקיים שיח כזה בין הצדדים קיימת רק כשבית הדין לא העריך את סך התשלום הנדרש מהחובל עבור כל מה שכרוך בריפוי הנחבל. אפשרות כזאת קיימת במקרה שסוכם בין הצדדים שהתשלום עבור הריפוי וכל הכרוך כך ישולם בהתאם לצורך ולהתפתחות אף אם יהיה מדובר במשך זמן ארוך. אך כשבית הדין כבר העריך, על החובל להביא באופן מידי את הסכום לבית הדין והם ידאגו לתשלום עבור הריפוי. הרמב"ם כתב שהאפשרות שבית הדין יעריך את שווי הריפוי והחובל ישלם מיד, היא תקנה לטובת החובל, כנראה כדי שהנחבל לא ינצל את המצב ויחמיר את מצבו כדי לזכות בכסף נוסף. אמנם לפי הרמב"ם האפשרות לבחור בין שתי האפשרויות, תשלום מידי או יום ביומו, היא גם לאחר שבית הדין כבר קבע את שווי דמי הריפוי.

מה הם השיקולים לבחירת הרופא או צוות המטפלים בנחבל? לפי הרמב"ם: "רופא אומן" - רופא מקצועי, מומחה שידוע ומפורסם באותו מקום, וכן כזה שנוטל שכר. לפי הרא"ש יש לבחור רופא שתהיה לנחבל נחת רוח ממנו, שייתן בו אמון ויבטח בו. יש להניח שגם לפי הרמב"ם טוב שיהיה לנחבל אמון ונחת ברופא שמטפל בו, אך השיקול הקובע את זהות הרופא הוא היות הרופא איש מקצוע ושמשלמים לו כנדרש עבור הטיפול.